

**Joanna Szponar-Seroka<sup>1</sup>**

**Gospodarstwo rodzinne jako podstawa ustroju  
rolnego państwa a dziedziczenie gospodarstw rolnych.  
Założenia konstytucyjne a ustawodawstwo**

**Słowa kluczowe:** prawo dziedziczenia, spadek, gospodarstwo rolne, gospodarstwo rodzinne, ustrój rolny, dziedziczenie spadku rolnego

**Keywords:** the right of succession, inheritance, agricultural estate, family farm, agricultural system, inheritance of the agricultural estate

**Streszczenie**

Artykuł dotyczy relacji dwóch konstytucyjnie chronionych instytucji – gospodarstwa rodzinnego i prawa dziedziczenia. Przeanalizowano pojęcie gospodarstwa rodzinnego i prześledzono ograniczenia, jakim w celu jego ochrony poddane zostało prawo dziedziczenia. Zweryfikowano tezę o braku w obowiązującym ustawodawstwie przepisów skutecznie godzących ze sobą te konstytucyjne wartości. Zwrócono uwagę zarówno na regulację historyczną, jak i aktualnie obowiązujące prawo w przedmiotowym zakresie.

---

<sup>1</sup> ORCID ID: 0000-0001-7395-1649, doktor, Katedra Prawa Konstytucyjnego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. E-mail: joanna.szponar-seroka@poczta.umcs.lublin.pl.

**Abstract****The family farm as the basis of the state's agricultural system and the inheritance of agricultural estates.  
Constitutional foundations and legislation**

The article concerns the relationship between two constitutionally protected titles – the family farm and the right of succession. The notion of the family farm was analysed and the restrictions to its protection which the right of succession is subjected to were traced. The thesis that there are no valid provisions effectively reconciling these constitutional values was verified. Attention was drawn both to the historical regulation and the current law on the subject matter.

✱

**I.**

Jak zauważył kiedyś A. Lichorowicz, „problematyka racjonalnej regulacji obrotu nieruchomościami rolnymi jest jedną z bolączek polskiego ustawodawstwa rolnego od początków II Rzeczypospolitej”<sup>2</sup>. Ponad dwadzieścia lat później to stwierdzenie pozostaje nadal aktualne. Ustawodawca od lat zмага się z regulacją tej problematyki, próbując dość nieudolnie pogodzić konstytucyjne wartości – z jednej strony zasadę ochrony własności<sup>3</sup> i prawa dziedziczenia<sup>4</sup> (art. 21 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.<sup>5</sup>, dalej: Konstytucja), z drugiej zaś – postanowienie dotyczące ustroju rolnego, którego podstawą ma być gospodarstwo rodzinne (art. 23 Konstytucji).

Regulacja dziedziczenia gospodarstw rolnych powinna być ukształtowana w sposób sprzyjający umocnieniu ich rodzinnego charakteru, przy zastrzeżeniu, że przepis ten nie narusza gwarancji dziedziczenia wyrażonej w art.

---

<sup>2</sup> A. Lichorowicz, *O nowy kształt zasad obrotu nieruchomościami rolnymi w kodeksie cywilnym*, „Rejent” 1997, nr 6, s. 36.

<sup>3</sup> J. Szponar-Seroka, *Zasada ochrony własności w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przeгляд Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 4(38).

<sup>4</sup> Idem, *Prawo dziedziczenia w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Lublin 2019.

<sup>5</sup> Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

21 Konstytucji<sup>6</sup>. Działania podejmowane przez ustawodawcę dla wsparcia systemu rodzinnych gospodarstw rolnych są dopuszczalne w zakresie i formach, które nie naruszają prawa własności i dziedziczenia, natomiast wpływ na interpretację przesłanek ograniczeń tych praw wynikających z art. 21 ust. 1, art. 31 ust. 3 czy też art. 64 ust. 1 Konstytucji może mieć kwestia ochrony rodzinnych gospodarstw rolnych, ze szczególnym uwzględnieniem przesłanki proporcjonalności<sup>7</sup>.

Z treści art. 23 Konstytucji wyprowadzić można zasadę ustrojową „drugiego szczebla”, dopełniającą i konkretyzującą zasady o charakterze bardziej ogólnym<sup>8</sup>. Postuluje się wyznaczenie pozycji ustrojowej rodzinnego gospodarstwa rodzinnego w sposób odzwierciedlający równorzędność zasad wynikających z art. 23 i art. 21 Konstytucji, co powinno znaleźć urzeczywistnienie na gruncie ustawodawstwa zwykłego<sup>9</sup>.

## II.

Zgodnie z pierwszym zdaniem art. 23 Konstytucji, podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne. Jest ono uznawane w doktrynie za element społecznej gospodarki rynkowej i przejaw odejścia ustawodawcy od czysto ekonomicznego spojrzenia na zagadnienia natury gospodar-

---

<sup>6</sup> A. Mączyński, *Konstytucyjne prawo dziedziczenia*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 1173, P. Winczorek, *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003, s. 76.

<sup>7</sup> A. Lichorowicz, *Uwagi w kwestii reformy aktualnego modelu dziedziczenia gospodarstw rolnych*, [w:] *Prace z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Janusza Pietrzykowskiego*, red. Z. Banaszczyk, Warszawa 2000, s. 150; B. Jeżyńska, R. Pastuszko, *Konstytucyjne wytyczne w zakresie ochrony gospodarstwa rodzinnego w nowych założeniach prawa obrotu nieruchomościami rolnymi*, *Opinie i Ekspertyzy Biuro Analiz i Dokumentacji Senatu RP*, OE – 224, grudzień 2014, s. 3–16.

<sup>8</sup> A. Oleszko, *Uznanie rodzinnego gospodarstwa rolnego jako konstytucyjnej podstawy polskiego ustroju rolnego (uwagi do Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r.)*, „Rejent” 1997, nr 5, s. 85.

<sup>9</sup> A. Domańska, *Konstytucyjne podstawy ustroju gospodarczego Polski*, Warszawa 2001, s. 142; A. Oleszko, *Uznanie...*, s. 82; A. Oleszko, *Znaczenie rodzinnego gospodarstwa rolnego jako podstawy polskiego ustroju rolnego dla ustawodawstwa oraz orzecznictwa w sprawach rolnych (uwagi w świetle projektu Konstytucji RP)*, „Annales UMCS” seria G, 1997, vol. XLIV, s. 88–89.

czej<sup>10</sup>. Rolą art. 23 Konstytucji jest nie tylko opis istniejącej rzeczywistości, lecz kształtowanie rzeczywistości w przyszłości<sup>11</sup>, przy czym z przepisu tego wynika nałożony na ustawodawcę obowiązek wspierania i ochrony gospodarstw rodzinnych (stojących w opozycji do „przedsiębiorstw rolnych”<sup>12</sup>) poprzez tworzenie takich regulacji prawnych, które umożliwiają i ułatwiają ich rozwój na płaszczyźnie gospodarczej i społecznej<sup>13</sup>. Zasada wywodzona z tego przepisu nie oznacza, że gospodarstwo rodzinne jest celem polityki rolnej, bo choć ma być podstawą ustroju rolnego państwa, to poza nim mogą funkcjonować inne typy gospodarstwa<sup>14</sup>.

Treść art. 23 Konstytucji stanowi, że główną formą organizacyjną ustroju rolnego powinno być gospodarstwo rodzinne, a więc takie, w którym działalność gospodarcza jest związana z rodziną, co jednak nie przesądza kształtu ani wielkości takiego gospodarstwa<sup>15</sup>. Jedyna definicja legalna gospodarstwa rodzinnego znajduje się w ustawie z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego<sup>16</sup>. Zgodnie z art. 5 ust. 1 u.k.u.r., pojęcie to oznacza gospodarstwo rolne prowadzone przez rolnika indywidualnego<sup>17</sup>, w którym łączna powierzchnia użytków rolnych jest nie większa niż 300 hektarów<sup>18</sup>. Z kolei, jak wynika z art. 2 pkt 2 u.k.u.r., przez gospodarstwo rolne w rozumieniu ww.

<sup>10</sup> A. Domańska, op.cit., s. 135, Sarnecki P., *Idee przewodnie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.*, „Przeгляд Sejmowy” 1997, nr 5, s. 15; A. Oleszko, *Znaczenie...*, s. 89.

<sup>11</sup> R. Budzinkowski, *Czynniki rozwoju prawa rolnego*, [w:] *Polskie prawo rolne u progu Unii Europejskiej*, red. S. Prutis, Białystok 1998, s. 37.

<sup>12</sup> J. Bieluk, *Gospodarstwo rolne w systemie prawnym polityki społecznej*, [w:] *Ekonomiczne i prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego*, red. M. Podstawka, Warszawa 2015, s. 206.

<sup>13</sup> Ibidem.

<sup>14</sup> B. Jeżyńska, *Podstawy prawne wsparcia i ochrony rodzinnych gospodarstw rolnych w ramach polityki strukturalnej UE oraz interwencjonizmu państwowego*, [w:] *Ekonomiczne i prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego*, red. M. Podstawka, Warszawa 2015, s. 274; N. Janowska, *Konstytucyjne uwarunkowania ustroju rolnego w Polsce*, „Przeгляд Prawa Konstytucyjnego” 2019, nr 1(47), s. 248.

<sup>15</sup> T. Kurowska, *Ochrona gospodarstwa rodzinnego – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Studia Iuridica Agraria” 2009, t. VIII, s. 17–18.

<sup>16</sup> Tj.Dz.U. poz. 1655, dalej: u.k.u.r.

<sup>17</sup> P. Blajer, *Definicja i status rolnika indywidualnego w świetle nowelizacji ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, t. X, s. 473 i n.

<sup>18</sup> A. Lichorowicz, *Prawne...*, s. 188.

ustawy należy rozumieć gospodarstwo rolne w rozumieniu Kodeksu cywilnego<sup>19</sup> (a więc, w rozumieniu art. 55<sup>3</sup> k.c., grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą, oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego), w którym powierzchnia nieruchomości rolnej albo łączna powierzchnia nieruchomości rolnych jest nie mniejsza niż 1 hektar.

Pojęcia gospodarstwa rolnego na gruncie Kodeksu cywilnego i ustawy o kształtowaniu rolnego są więc niekompatybilne<sup>20</sup>, zaś definicja legalna gospodarstwa rodzinnego uznawana jest w doktrynie za fragmentaryczną<sup>21</sup> i w wielu aspektach wadliwą. Brak jest aktualnie definicji gospodarstwa rodzinnego, mogącej być punktem wyjścia do kształtowania polityki społecznej<sup>22</sup>. Powyższa definicja posiada wady konstrukcyjne („kaskadowy” charakter) i błędy merytoryczne, spowodowane rezygnacją przez ustawodawcę z kryteriów dochodowości i czasu pracy<sup>23</sup>, a także faktem, że definicja ta nie nawiązuje do rodziny jako podmiotu prowadzącego gospodarstwo<sup>24</sup>. Ustawowy desygnat gospodarstwa rodzinnego ma węższe znaczenie od swojego konstytucyjnego odpowiednika, który wymaga twórczego rozwinięcia w ustawodawstwie zwykłym<sup>25</sup>.

Zgodnie z drugim zdaniem art. 23 Konstytucji, istnienie gospodarstw rodzinnych nie może naruszać zasad wynikających m.in. z art. 21 Konstytucji, czyli ochrony własności i prawa dziedziczenia. Między zasadą z art. 23 a zasadą z art. 21 Konstytucji powinny zostać zachowane proporcje, zaś prowa-

<sup>19</sup> Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2020, poz. 1740), dalej: k.c.

<sup>20</sup> K. Czerwińska-Koral, *Pojęcie nieruchomości rolnej jako wyznacznik zasad obrotu nieruchomościami rolnymi*, „Rejent” 2016, nr 6, s. 52–73.

<sup>21</sup> K. Stefańska, *Pojęcie gospodarstwa rodzinnego w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, t. V, s. 186.

<sup>22</sup> J. Bieluk, *Gospodarstwo...*, s. 208.

<sup>23</sup> A. Lichorowicz, *Prawne pojęcie gospodarstwa rodzinnego w ustawodawstwie unijnym, krajów Europy zachodniej oraz w polskim ustawodawstwie rolnym*, [w:] *Ekonomiczne i prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego*, red. M. Podstawka, Warszawa 2015, s. 191; Z. Truskiewicz, *Zakres stosowania ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego po nowelizacji z 2016 r.*, „Rejent” 2017, nr 7, s. 116.

<sup>24</sup> J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 329.

<sup>25</sup> P. Litwiniuk, *Umocowanie zasad prawa rolnego w Konstytucji RP*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, t. XI, s. 129.

dzenie działalności rolniczej w innych formach nie powinno być dyskryminowane<sup>26</sup>. Celem drugiego zdania art. 23 Konstytucji jest harmonizacja treści art. 23 z regulami zawartymi w art. 21 Konstytucji, przy czym wolą ustawodawcy było nadanie priorytetowego charakteru ochronie własności i prawa dziedziczenia<sup>27</sup>.

### III.

Rozważając przedmiotową tematykę, nie sposób nie wspomnieć o zagadnieniu dziedziczenia gospodarstw rolnych po nowelizacji przepisów Kodeksu cywilnego w tym zakresie z 1990 r.<sup>28</sup>, jak i o orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego dotyczącym niezgodności z Konstytucją tych przepisów<sup>29</sup>. Zagadnienia te doczekały się licznych opracowań<sup>30</sup>, dlatego też jedynie zasygnalizuję najważniejsze kwestie, by skupić się na problemach bardziej aktualnych.

Dziedziczenie ustawowe gospodarstw rolnych regulują przepisy art. 1058 i nast. k.c., przewidujące odrębności w dziedziczeniu gospodarstw przekraczających 1 hektar. Odrębność ta ma na celu ochronę gospodarstwa rolnego jako zorganizowanej jednostki produkcyjnej<sup>31</sup>. Zgodnie z art. 1059 k.c.<sup>32</sup> spadkobiercy dziedziczą z ustawy gospodarstwo rolne, jeżeli w chwili otwarcia spadku stale pracują bezpośrednio przy produkcji rolnej, albo mają przygotowanie zawodowe do prowadzenia produkcji rolnej, albo są małoletni bądź też pobierają naukę zawodu lub uczęszczają do szkół, albo są trwale niezdol-

---

<sup>26</sup> D. Łobos-Kotowska, M. Stańko, *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 88.

<sup>27</sup> Postanowienie TK z 27 listopada 2001 r. T5 60/01, OTK-B 2002, nr 2, poz. 120.

<sup>28</sup> Ustawa z 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321).

<sup>29</sup> Wyrok TK z 31 stycznia 2001 r., P 4/99, OTK 2001, nr 1, poz. 5.

<sup>30</sup> A. Lichorowicz, *Szczególny porządek dziedziczenia gospodarstw rolnych w Polsce po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31.01.2001 r.*, „Rejent” 2001, nr 9; idem, *Nowy etap rozwoju polskiego modelu dziedziczenia gospodarstw rolnych*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 11; A. Lichorowicz, *Nowy etap rozwoju polskiego modelu dziedziczenia gospodarstw rolnych*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 11; M. Niedościał, *Dziedziczenie testamentowe gospodarstw rolnych na podstawie kwalifikacji rolnych*, „Rejent” 1993, nr 1, A. Lichorowicz, *Uwagi...*

<sup>31</sup> A. Doliwa, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2010, s. 5.

<sup>32</sup> A. Lichorowicz, *O nowy...*, s. 47–51.

ni do pracy<sup>33</sup>. W przypadku niespełnienia tych wymogów przez spadkobierców ustawowych pierwszego stopnia, następuje zastępcze dziedziczenie przez wnuki, dalszych zstępnych spadkodawcy, jego rodzeństwo i dzieci rodzeństwa<sup>34</sup>. Dopiero w razie niespełnienia tych kryteriów przez wszystkich spadkobierców ustawowych, gospodarstwo rolne dziedziczą spadkobiercy na zasadach ogólnych.

Przepisy te oraz wynikający z nich podział spadkobierców na posiadających i nieposiadających szczególnych kwalifikacji rolniczych zostały uznane przez Trybunał Konstytucyjny za niezgodne z Konstytucją<sup>35</sup>. Mimo to ze względu na zasady prawa intertemporalnego Trybunał Konstytucyjny czasowo ograniczył skutki swego wyroku<sup>36</sup>, orzekając, że przedmiotowy artykuł jest zgodny z Konstytucją w zakresie, w którym odnosi się do spadków otwartych przed dniem ogłoszenia tego wyroku w Dzienniku Ustaw, zaś jest z nią niezgodny w zakresie, w którym odnosi się do spadków otwartych od tego dnia.

W uzasadnieniu przywołanego wyroku Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że ograniczenia dziedziczenia gospodarstw rolnych nie mają racji bytu w świetle art. 31 ust. 3 Konstytucji, gdyż nie można ich uzasadnić żadną z przesłanek tam wymienionych, w tym ochroną praw osób trzecich – nawet tych, które spadkowe gospodarstwo prowadzą i dla których stanowi ono podstawowe źródło utrzymania, z uwagi na to, że ustawodawca nie wprowadził pierwszeństwa w dziedziczeniu gospodarstwa osobom w nim pracującym. Krąg osób uprawnionych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego został wyróżniony na „dość przypadkowych kryteriach”<sup>37</sup>. Ponadto Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że, w związku z wprowadzeniem dodatkowej przesłanki niezbędnej do dziedziczenia gospodarstwa rolnego, kwestionowane przepisy Kodeksu cywilnego ingerują w prawo dziedziczenia, a także różnicują

---

<sup>33</sup> M. Niedościał, *Dziedziczenie gospodarstw rolnych przez osoby trwale niezdolne do pracy*, „Rejent” 1992, nr 12, s. 40–56.

<sup>34</sup> Idem, *Dziedziczenie testamentowe...*, s. 46–71.

<sup>35</sup> Wyrok TK z 31 stycznia 2001 r., P 4/99. Nieprawidłowości w kodeksowej regulacji tej materii wcześniej odnotował A. Lichorowicz, *Uwagi...*, s. 151–152.

<sup>36</sup> A. Doliwa, *Prawo...*, s. 5, A. Lichorowicz, *Szczególny...*, s. 96; Z. Truskiewicz, *Szczególny porządek dziedziczenia gospodarstw rolnych w świetle Konstytucji RP*, „Studia Iuridica Agraria” 2001, nr 2.

<sup>37</sup> Wyrok TK z 31 stycznia 2001 r., P 4/99, OTK 2001, nr 1, poz. 5. Por. A. Mączyński, *Prawo dziedziczenia...*, s. 325–327.



spadkobierców ustawowych i testamentowych, naruszając zasadę równości wyrażoną w art. 32 ust. 1 Konstytucji.

W konsekwencji kolejnych nowelizacji Kodeksu cywilnego oraz przedmiotowego orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego przepisy dotyczące dziedziczenia gospodarstw rolnych są stosowane w kilku odmiennych wersjach, w zależności od tego, kiedy nastąpiło otwarcie spadku, zaś cytowany wyżej artykuł Kodeksu cywilnego obowiązuje nadal jedynie w stosunku do spadków otwartych przed datą publikacji przedmiotowego orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego w Dzienniku Ustaw, tzn. przed 14 lutego 2001 r.<sup>38</sup>

#### IV.

W związku z powyższym, przez pewien czas w Polsce nie obowiązywały ograniczenia w zakresie dziedziczenia gospodarstw rolnych. Ten stan rzeczy zmienił się 30 kwietnia 2016 r. przez nowelizację<sup>39</sup> ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego. Zgodnie z art. 2a u.k.u.r., o ile ustawa nie stanowi inaczej, nabywcą nieruchomości rolnej może być wyłącznie rolnik indywidualny, a powierzchnia nabywanej nieruchomości rolnej wraz z powierzchnią nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstwa rodzinnego nabywcy nie może przekraczać powierzchni 300 hektarów użytków rolnych. Nie dotyczy to nabycia nieruchomości rolnej w wyniku dziedziczenia oraz zapisu windykacyjnego – jednak zgodnie z art. 4 ustawy, Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa (dalej: KOWR) działający na rzecz Skarbu Państwa może złożyć oświadczenie o nabyciu tej nieruchomości za zapłatą równowartości pieniężnej. Uprawnienie to nie przysługuje m.in., jeżeli nabycie nieruchomości rolnej następuje przez osobę bliską zbywcy lub w wyniku dziedziczenia ustawowego albo dziedziczenia przez rolnika indywidualnego. W konsekwencji ochrona praw spadkobiercy testamentowego niebędącego osobą bliską zbywcy ani rolnikiem indywidualnym jest słabsza niż ochrona pozostałych spadkobierców<sup>40</sup>. Regulacja ta oceniana

<sup>38</sup> Wyrok TK z 5 września 2007 r., P 21/06, OTK ZU 2007, nr 8A, poz. 96.

<sup>39</sup> Ustawa z 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1405).

<sup>40</sup> Z. Truszkiewicz, *Dziedziczenie gospodarstw rolnych przed nowelizacją ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego z 2016 r.*, „Rejent” 2012, nr 12, s. 40 i n.; idem, *Zakres...*, s. 95 i n. oraz



jest w doktrynie<sup>41</sup> jako niezgodna z Konstytucją, szczególnie w świetle drugiego zdania art. 23 Konstytucji.

We wprowadzonych rozwiązaniach trudno znaleźć takie, które realizowałyby postawione cele, gdyż dziedziczenie ustawowe, w praktyce znacznie częstsze niż dziedziczenie testamentowe, pozostało praktycznie poza sferą działania wspomnianej ustawy, natomiast ograniczenia w zakresie dziedziczenia testamentowego budzą wątpliwości; takie „incydentalne ograniczanie woli testatora” nie może być „realnym instrumentem kształtowania struktury rolnej w Polsce”, ponieważ jest nieuzasadnione i sprzeczne z zasadą swobody testowania, gwarantowaną przez art. 64 Konstytucji<sup>42</sup>.

Z punktu widzenia zasady wyrażonej w art. 23 Konstytucji, ustawodawca nie zabezpieczył losu członków rodziny rolnika, pozostających w gospodarstwie rolnym, ani też bytu ekonomicznego gospodarstwa<sup>43</sup>. Regulacja następstwa pokoleń jest ważnym elementem ochrony gospodarstw rodzinnych, gdyż praca następcy rolnika w gospodarstwie i przejście własności gospodarstwa na następcę jest jedną z cech gospodarstwa rodzinnego. J. Bieluk postuluje wprowadzenie preferencji w dziedziczeniu osobom pracującym w danym gospodarstwie w sposób zgodny z Konstytucją<sup>44</sup> i jest to postulat jak najbardziej trafny, jednak wcale nie łatwy do zrealizowania.

Przepisy prawa spadkowego są płaszczyzną prawną istotną z punktu widzenia ochrony gospodarstw rodzinnych, gdyż zmiana właściciela gospodarstwa rolnego w drodze dziedziczenia może stanowić istotne zagrożenie dla jego bytu<sup>45</sup>. W obecnym stanie prawnym ustawodawca dąży do wzmocnienia pozycji prawnej właścicieli gospodarstw rodzinnych za życia prowadzą-

---

idem, *Dziedziczenie i dział spadku rolnego po nowelizacji z 2016 r. ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Rejent” 2018, nr 1, s. 9 i n.

<sup>41</sup> M. Bidziński, M. Chmaj, B. Uliasz, *Ustawa o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa – aspekt konstytucyjnoprawny*, Toruń 2017, s. 170–171.

<sup>42</sup> J. Bieluk, *Nowe zasady dziedziczenia gospodarstw rolnych po nowelizacji ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2016, t. XIV, s. 84.

<sup>43</sup> Idem, *Gospodarstwo...*, s. 208.

<sup>44</sup> Ibidem, s. 209.

<sup>45</sup> K. Marciniuk, *Rodzinne gospodarstwa rolne w systemie prawnym obrotu gruntami i nieruchomościami, zagospodarowania przestrzennego oraz dziedziczenia*, [w:] *Ekonomiczne i prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego*, red. M. Podstawka, Warszawa 2015, s. 202.

cych je rolników, ingerując w obrót nieruchomościami (często w sposób budzący zastrzeżenia co do zgodności z Konstytucją), pozostawiając losy tych gospodarstw po śmierci prowadzących je rolników bez ochrony, co jest pewną niekonsekwencją<sup>46</sup>.

## V.

Konkludując rozważania zawarte w niniejszym opracowaniu, należy stwierdzić, że prawo dziedziczenia stanowi jeden z wyjątków ograniczających zasadę ochrony gospodarstw rodzinnych. Odnosząc się do całokształtu zasad ustroju gospodarczego RP, gdzie społeczna gospodarka rynkowa oparta jest na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej, ochronie własności i prawa dziedziczenia, które podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej, nie sposób nie zauważyć pewnej bezrefleksyjności ustawodawcy przy wprowadzaniu art. 23 Konstytucji<sup>47</sup>.

Trybunał Konstytucyjny nie wykluczył istnienia szczegółowego porządku dziedziczenia gospodarstw rolnych, jeżeli będzie on realizował zasadę sformułowaną w art. 23 Konstytucji. Jednak pomimo upływu wielu lat od wydania wyroku w przedmiotowej sprawie, a także podejmowania w tym czasie prac nad regulacją sytuacji prawnej gospodarstw rodzinnych, nie uchwalono prawie żadnych przepisów, które chroniłyby gospodarstwa rodzinne przed podziałem w wyniku spadkobrania, przez co norma ustrojowa zawarta w art. 23 Konstytucji sprowadzona jest do roli czystej deklaracji<sup>48</sup>. Dowodzi to, że ustawodawca nie ma koncepcji regulacji ograniczenia dziedziczenia gospodarstw rolnych w sposób zgodny z art. 21 Konstytucji.

---

<sup>46</sup> Ibidem, s. 203.

<sup>47</sup> M. Szymańska, *Znaczenie własności rolniczej w kształtowaniu ustroju rolnego*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2011, t. IX, s. 241.

<sup>48</sup> A. Lichorowicz, *Podstawowe rozwiązania regulujące status prawny gospodarstw rodzinnych w krajach Europy Zachodniej*, [w:] *Prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej*, red. P. Litwiniuk, Warszawa 2015, s. 283.

## Literatura

- Bieluk J., *Nowe zasady dziedziczenia gospodarstw rolnych po nowelizacji ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2016, t. XIV.
- Bieluk J., *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Blajer P., *Definicja i status rolnika indywidualnego w świetle nowelizacji ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2012, t. X.
- Budzinkowski R., *Czynniki rozwoju prawa rolnego*, [w:] *Polskie prawo rolne u progu Unii Europejskiej*, red. S. Prutis, Białystok 1998.
- Czerwińska-Koral K., *Pojęcie nieruchomości rolnej jako wyznacznik zasad obrotu nieruchomościami rolnymi*, „Rejent” 2016, nr 6.
- Domańska A., *Konstytucyjne podstawy ustroju gospodarczego Polski*, Warszawa 2001.
- Janowska N., *Konstytucyjne uwarunkowania ustroju rolnego w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2019, nr 1(47).
- Jeżyńska B., *Podstawy prawne wsparcia i ochrony rodzinnych gospodarstw rolnych w ramach polityki strukturalnej UE oraz interwencjonizmu państwowego*, [w:] *Ekonomiczne i prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego*, red. M. Podstawka, Warszawa 2015.
- Jeżyńska B., Pastuszko R., *Konstytucyjne wytyczne w zakresie ochrony gospodarstwa rodzinnego w nowych założeniach prawa obrotu nieruchomościami rolnymi*, *Opinie i Ekspertyzy Biuro Analiz i Dokumentacji Senatu RP*, OE – 224, grudzień 2014.
- Kurowska T., *Ochrona gospodarstwa rodzinnego – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Studia Iuridica Agraria” 2009, t. VIII.
- Lichorowicz A., *Prawne pojęcie gospodarstwa rodzinnego w ustawodawstwie unijnym, krajów Europy zachodniej oraz w polskim ustawodawstwie rolnym*, [w:] *Ekonomiczne i prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego*, red. M. Podstawka, Warszawa 2015.
- Litwiniuk P., *Umocowanie zasad prawa rolnego w Konstytucji RP*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, t. XI.
- Łobos-Kotowska D., Stańko M., *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Marciniuk K., *Rodzinne gospodarstwa rolne w systemie prawnym obrotu gruntami i nieruchomościami, zagospodarowania przestrzennego oraz dziedziczenia*, [w:] *Ekonomiczne i prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego*, red. M. Podstawka, Warszawa 2015.
- Niedośpiał M., *Dziedziczenie gospodarstw rolnych przez osoby trwale niezdolne do pracy*, „Rejent” 1992, nr 12.
- Niedośpiał M., *Dziedziczenie testamentowe gospodarstw rolnych na podstawie kwalifikacji rolnych*, „Rejent” 1993, nr 1.

- Oleszko A., *Uznanie rodzinnego gospodarstwa rolnego jako konstytucyjnej podstawy polskiego ustroju rolnego (uwagi do Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r.)*, „Rejent” 1997, nr 5.
- Oleszko A., *Znaczenie rodzinnego gospodarstwa rolnego jako podstawy polskiego ustroju rolnego dla ustawodawstwa oraz orzecznictwa w sprawach rolnych (uwagi w świetle projektu Konstytucji RP)*, Annales UMCS 1997, seria G, vol. XLIV.
- Sarnecki P., *Idee przewodnie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.*, „Przegląd Sejmowy” 1997, nr 5.
- Stefańska K., *Pojęcie gospodarstwa rodzinnego w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2005, t. V.
- Szponar-Seroka J., *Prawo dziedziczenia w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Lublin 2019.
- Szponar-Seroka J., *Zasada ochrony własności w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 4(38).
- Szymańska M., *Znaczenie własności rolniczej w kształtowaniu ustroju rolnego*, „Studia Iuridica Agraria” 2011, t. IX.
- Truszkiewicz Z., *Dziedziczenie gospodarstw rolnych przed nowelizacją ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego z 2016 r.*, „Rejent” 2017, nr 12.
- Truszkiewicz Z., *Dziedziczenie i dział spadku rolnego po nowelizacji z 2016 r. ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Rejent” 2018, nr 1.